

ÜSKÜP YAHYA PAŞA CAMİİ HAZİRESİNDEKİ MEZARTAŞLARI

Gül TUNÇEL*

Özet

Balkanlardaki Osmanlı anıtları bakımından zenginliğiyle bilinen en önemli merkezlerden birisi Üsküp şehridir. Buranın tanınmış eserleri arasında yer alan Yahya Paşa Camii'nin geniş bir hazireye sahip olduğu bilinmektedir. Bu çalışmamızda, Üsküp Yahya Paşa Camii Haziresi'nden günümüze ulaşan dokuz adet şahide, malzeme, form, işleniş niteliği ve süsleme özellikleri bakımından tanıtıldıktan sonra, Anadolu ve Balkanlar'da farklı merkezlerdeki Osmanlı şahideleri ile karşılaştırma ve değerlendirmeleri yapılarak Türk Sanatındaki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Şahide, Hazire, Üsküp, Yahya Paşa, Osmanlı, Sanat, Süsleme, Balkanlar.

Abstract

Gravestones at Skopje Yahya Pasha Mosque Graveyard

Skopje is one of the most significant places in the Balkans where it is famous with its great many of Ottoman memorials. Yahya Pasha Mosque is one of the most famous places that takes place in Skopje and has a wide graveyard. In this work, the material, design, quality of handling and decoration of nine gravestones at Skopje Yahya Pasha Mosque graveyard have been clarified and tried to identify their artistic characteristics and

*Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.
gtuncel@gazi.edu.tr

their place in Turkish Art by evaluating and comparing them with the other Balkan and Ottoman gravestones.

Keywords: *Gravestone, Graveyard, Skopje, Yahya Pasha, Ottoman, Art, Decoration, Balkans.*

Giriş

Osmanlı Sanatında önemli yer tutan mezar geleneği¹ büyük boyutlu, anıtsal mimari yapıların yanı sıra, pek çoğu bir sanat eseri halindeki binlerce mezartaşı² ile günümüze kadar sürdürülmüştür. Bununla birlikte ilgisizlik, ihmal veya bilinçsizlik sonucu her gün biraz daha kaybolan bu tarih³ ve kültür varlıklarının Sanat Tarihi'ne katkısı sistematik incelemelerle değerlendirilmelidir. Bu amaçla çeşitli merkezlerde gerçekleştirdiğimiz araştırmalardan bir bölümü, 1996 yılında Üsküp'deki Osmanlı mezartaşlarına yönelmiş ve bunlar arasında Yahya Paşa Camii⁴ haziresindeki şahideler bu makalemizin konusunu oluşturmuştur.

Üsküp Yahya Paşa Camii haziresinde günümüze ulaşabilen dokuz adet mezartaşı bulunduğunu ve hepsinin tarih kaydı olduğunu tespit ettik (Fotoğraf: 1). Makalemizde, kronolojik bir sıra izleyerek buradaki şahidelerin⁵ malzeme, form ve işleniş niteliği ile süsleme ayrıntılarını tanıttık⁶; kitabe metinlerinin Latin harflerine aktarılmış

¹ Türklere Mezar Geleneği ile ilgili bilgi için kaynakçada tam kimlikleri verilen eserlere bkz.: Haseki (1976: 5-11); Tunçel (1989: 5); Karaçağ (1994: 2-12); Başkan (1996); Tunçel (1996).

² Mezartaşları ile ilgili genel bibliyografya için kaynakçada tam kimlikleri verilen eserlere bkz.: Karamağaralı (1972: 269-275); Ödekan (1974: 414-423); Tuncer (1986: 372-375); Tunçel (1989: 253); Türkmenoğlu (1989); Éléments... (1996); Laqueur (1997: 266-277).

³ Mezartaşlarına kayıtlı kitabe metinleri tarihi birer belge değeri taşımaktadır ve bunlardan bazıları yazı sanatı bakımından da önemlidir. Bu konuda kaynakçada tam kimlikleri verilen eserlere bkz.: Derman (1975); Boyraz (2003).

⁴ Üsküp Yahya Paşa Camii hakkında bilgi için kaynakçada tam kimlikleri verilen eserlere bkz.: Nikolovski, Cornakov ve Balabanov (1971: 39); Ayverdi (1981: 268-272, 289-290); Bogoević-Kumbaraci (1998: 68-74); İbrahimgil (2001).

⁵ Yazımızın konusu şahideleri, Ş.1, Ş.2 vd. kısaltmasıyla belirtmekteyiz.

⁶ Çalışmamızda şahidelerin boyutlarını verirken, silindirik gövdeli taşlarda önce yükseklik, sonra çevre; gövde çapı yukarı doğru genişleyen taşlarda ise yükseklikten sonra alt ve üst olmak üzere iki ayrı çevre ölçüsü belirtilmiştir. Prizmal gövdeli şahidelere ait ölçülerden ilki yükseklik, ikincisi genişlik (en), üçüncüsü kalınlık

şeklini⁷ verdik. Ortaya çıkan belli başlı özelliklerinin değerlendirilebilmesi için, öncelikle kendi aralarında, ardından da diğer bölgelerdeki Osmanlı mezartaşları ile karşılaştırmalarını yaptık. Böylece benzerlikleri ve farklılıklarını dikkate alarak Sanat Tarihi açısından yerlerini belirlemeye çalıştık.

Üsküp Yahya Paşa Camii Haziresindeki Mezartaşları

Ş.1- Başucu şahidesinde (Fotoğraf: 2, 3), yukarıya doğru hafifçe genişleyerek yükselen silindirik gövdenin tepesi sivri bir kubbe görünüşünde işlenmiştir⁸.

Gövdenin üst bölümünde yer alan kitabe metni, tıraşlanarak uzunca bir şemse benzeri sınırlandırılmış yüzeye, kabartma harflerle girift satırlar halinde yazılmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleri ile yazılışı şu şekildedir:

El-müteveffa el-merhum ...

El-cundi fi şehri

Muharrem ül-haram

Sene 995

Ş.2- Mermer şahidede (Fotoğraf: 4,5), silindirik gövde yukarıya doğru hafifçe genişleyerek, üstte sivri kubbe şeklini almış ve en tepeye ufak bir kabara işlenmiştir⁹.

Gövdenin üst bölümü kitabeye ayrılmıştır. Kitabe metni, uzunca bir şemseye benzer bir yüzeyi kaplayacak biçimde, zeminden kabartılan harflerle yazılmıştır.

Şahide yüzeyinde kitabeden başka, herhangi bir unsura yer verilmemiştir.

sıralaması ile verilmekle birlikte, yukarıya doğru genişleyen taşlar için peş peşe rakamlarla alt ve üst genişlik ifade edilmiştir.

⁷ Üsküp Yahya Paşa Camii Haziresindeki mezartaşlarının kitabelerini okuyup, Latin harflerine aktaran merhum Tahsin Saatçi'yi rahmetle anar; kitabe metinlerini tekrar gözden geçirerek gerekli tashihleri yapan Doç. Dr. Abdülkadir Dündar'a teşekkürlerimi sunarım.

⁸ Ş.1- Şahide ölçüleri: 105 x 80-95 cm.

⁹ Ş.2- Şahide ölçüleri: 161 x 84-106 cm.

Kitabe metninin Latin harfleri ile yazılışı şu şekildedir:

El-müteveffa el-merhum Mustafa
Çavuş ibn Mahmud
Çavuş fi şehri Receb
Sene 1040

Ş.3- Başucu şahidesinde (Fotoğraf: 6, 7), yukarıya doğru genişleyerek yükselen silindirik gövde, üstten sivri kubbe görünüşünde bir tepelikle taçlanmıştır¹⁰.

Kitabe metni, alt taraftaki baş aşağı olmak üzere iki kenarı sivri birer bileşik kemer şeklinde işlenmiş büyükçe bir yazı levhası görünüşündedir. Kitabe satırları birbirine paralel silmelerle ayrılan panolar içine yüzeyden kabarık harflerle yazılmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleri ile yazılışı şu şekildedir:

El-müteveffa el-merhum
Abdülbaki Ağa
Bin kıçanıklı
Mehmed Paşa
Sene 1063

Ş.4- Mermer mezartaşında (Fotoğraf: 8, 9), hafifçe genişleyerek yükselen silindirik gövdenin üzeri sivri kubbe şeklindedir¹¹.

Kitabe, gövdenin büyük bir bölümünü kaplayacak şekilde, kazınarak oluşturulan pano içerisine kabartılan harflerle yazılmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleri ile yazılışı şu şekildedir:

El-merhum Mehmed
Efendi bin
Salih Efendi
Sene 1082

¹⁰ Ş.3- Şahide ölçüleri: 144 x 74-88,5 cm.

¹¹ Ş.4- Şahide ölçüleri: 102 x 93-115 cm.

Ş.5- Mermer başucu şahidesinde (Fotoğraf: 10, 11), yukarıya doğru hafifçe genişleyerek yükselen plaka şeklindeki gövde, üstten onaltı kollu iri bir rozetle taçlanmıştır¹².

Kitabenin etrafını çeviren düz yüzeyli enli bordür, yazı alanını üstten yuvarlak kemer formuyla kuşatır. Buna bitişik konumla uzanan frizin yüzeyi “S” şeklinde kıvrımlı yaprakların peş peşe yerleştirilmesi ile süslenmiştir.

Kitabe metni soldan sağa meyilli sathi silmeler arasındaki panolar içerisine, zeminden kabartılan harflerle yazılmıştır. Her iki yandan “S” kıvrımlı birer yaprakla sınırlanan tepelik yüzeyinde, eksene onaltı kollu iri bir rozet kabartılmıştır. Kolları oldukça plastik işlenen rozetin merkezinde, çarkifelek görünüşünde göbek mevcuttur.

Tepelikte, rozetin altında kalan yüzeye, kitabeyi üstten sınırlandıran bir çift bordürü dıştan çevreleyecek şekilde, yüzeyi balıksırtı biçiminde taranmış iki adet dekoratif unsur yerleştirilmiştir.

Kitabe metninin Latin harfleri ile yazılışı şu şekildedir:

Ya kehhan bir zerre dalmışdım bulmadım o
Ancak mamul etmedim bu vefasız faniden vefa
..... olmuştu nihali ömrümü nazanın
hain kimse tabipler bulmadı çare
devlete etmedim
var edip eyliyor şirin
kad irtehalet el-merhume el-mağfure
el-muhtaca ila rahmeti rabihi el-mağfure
min daril fena ila daril beka
hasibe binti ihsan
bin şeref efendi ruhu için
el-fatiha 1230

Ş.6- Mermer şahidede (Fotoğraf: 12, 13), teğetli kemer görünüşündeki tepelik, aşağıya doğru daralarak inen plaka şeklindeki gövde ile birleşir¹³.

¹² Ş.5- Şahide ölçüleri: 156 x 38,5-47 x 5,8 cm.

¹³ Ş.6- Şahide ölçüleri: 176 x 42-56 x 5 cm.

Yanlardan, kalın birer silme kuşağı üzerine oturan testere dişi şeklinde frizle sınırlanan kitabe metni, üstten yatay doğrultuda uzanan içteki plastik, dıştaki sathi bir profil çiftinin orta bölümde meydana getirdiği basık kemer şeklindeki bordürle kuşatılmıştır. Yazı metninin altında yer alan yarım silindirik profil, iki silme arasında uzanan kıvrık dal ve yapraklardan meydana gelen frizle sınırlanır.

Gövdeyi taş kenarlarında çerçeveleyen enli silme bordürleri, kitabenin birinci satırı hizasında, ortasına ufak bir kabara yerleştirilmiş ince profil şeklini alır. Yazı, yatay profiller arasındaki panolar halinde görünen yüzeylere satırlar halinde kabartılmıştır. Son kitabe satırı, yarım daire kavsi çizen bir niş içine alınmıştır.

Tepelik, düz yüzeyli ince silme ile taş kenarlarında sınırlanmış ve eksenindeki iri yaprak demetinin her iki tarafına simetrik yerleştirilen kıvrımlı bitkisel motiflerin aşağı dönük “C” biçimi bir profille birleştirilmesi ile meydana gelen kompozisyonla yüzeyi süslenmiştir.

Kitabe metninin Latin harfleri ile yazılışı şu şekildedir:

El-fatıha

Emr-i hakka caiz olmaz bulmadı kimse beka

Hazreti Lokman gelirse edemez zerre şifa

Tab-i ve hissi kemalim serubi öcalım efiab

Ben Fatıma hanım idim binti Tahir Beg

Cemi mevta içti bunca enbiya ve rusulen

Gonca gülünün bende incittim andelibi hoş ...

Ruhîçun el-fatıha tuviffiye

Sene 1280. H.

Ş.7- Mermer mezartaşında (Fotoğraf: 14, 15), yukarıya doğru hafifçe genişleyerek yükselen plaka şeklindeki gövde, boyun formunda daralarak üstte silindirik görünümlü fes şeklinde bir tepelikle taçlanır¹⁴.

Üç yandan, içteki yarım silindirik, dıştaki sathi görünümlü bir profil çifti üzerinde uzanan testere dişi şeklinde bir silme bordürü ile

¹⁴ Ş.7- Şahide ölçüleri: 162 x 46,5-51,5 x 4,8 cm.

sınırlanan kitabe metni, üstten yatay doğrultudaki profil çiftinin orta kısımda meydana getirdiği basık kemer formu ile kuşatılmıştır. Gövdeyi her iki yandan taş kenarlarını sınırlandıran profiller, kitabe metninin başlangıç ve bitiş satırı hizalarında ufak birer kabaraya da sahiptir. Yazı, harflerin etrafındaki zeminin alçaltılması ile meydana getirilen ve yatay bordürlerle birbirinden ayrılan panolar halindeki bölümlere kabartma harflerle girift olarak yazılmıştır.

Gövdenin Kitabe metni üzerinde kalan bölümü, silme bordürü ile konturlanmış ve yüzeyi “C-S” kıvrımları yapan iri bir dalın, karşılıklı simetri teşkil edecek şekilde, zeminden kabartılması ile süslenmiştir.

Şahidenin yukarıya doğru hafifçe genişleyerek yükselen boynu ve fes şeklindeki tepelik yüzeyinde dekoratif nitelikte unsura yer verilmemiştir.

Kitabe metninin Latin harfleri ile yazılışı şu şekildedir:

..... *nuh gibi kürsiye dahi bin*

Ziyneti memnuninde beka iklimine *inhal*

Kimse dünya lezzetin almış değildir akibet

İrci-i emrine zi ruh etme

Enbiyah diyardan olup Mustafa han

Bir genç *öksüzün hem* *Üsküb*

Mislini duran götürmez bu

Vaktıyle *olup iftial*

..... *sene 1280*

Ş.8- Mermer mezartaşının (Fotoğraf: 16, 17) yukarıya doğru hafifçe genişleyerek yükselen gövdesi, üstten teğetli kemer şeklinde tepelikle taçlanır¹⁵.

Gövde yüzeyini büyük ölçüde kaplayan kitabe üstten; yatay doğrultuda uzanan bir profil çiftinin orta bölümde meydana getirdiği basık kemer şeklindeki bordürle, üç taraftan ise; içteki plastik, dıştaki sathi görünüşlü bir silme çifti üzerine bindirilmiş testere dişi şeklindeki süs kuşağı ile sınırlanmıştır. Yazı, birbirine paralel silme kuşakları ile meydana

¹⁵ Ş.8- Şahide ölçüleri: 170 x 44-50,5 x 6,5 cm.

getirilen pano şeklindeki yüzeylere satırlar halinde kabartılmıştır. Tarih satırı, kitabeyi alttan sınırlandıran bordürün dışına gelecek şekilde işlenmiştir.

Tepelik, taş kenarlarında düz yüzeyli ince bir profille sınırlanmıştır. Tepelik cephesi, eksene yerleştirilmiş bir yaprak buketi ve her iki tarafındaki simetrik “C-S” kıvrımlı yaprakların, üstte aşağıya dönük “C” biçimi bir profile birleştirilmesi ile oluşturulan kabartma kompozisyon kullanılarak süslenmiştir.

Kitabe metninin Latin harfleri ile yazılışı şu şekildedir:

Hüve'l- Hallaku'l Bakî
Kad irtehalet el-merhume
El- mağfure el- muhtace
İla rahmet-i Rabbihi'l gafûr
Min daril fena ila da-
Ril beka Sadiye binti
El-hac Rüstem Ağa
Ruhiçun el-fatiha
 1281

Ş.9- Mermer başucu şahidesinde (Fotoğraf: 18, 19), paralel kenarlarla uzanan plaka şeklindeki gövde, yukarıya doğru hafifçe daralan bir boyunla, fes görünüşündeki tepeliğe bağlanır¹⁶.

Gövde, düz yüzeyli sathi silme bordürleri ile her iki yandan sınırlanmıştır. Kitabe metni harflerin etrafındaki zeminin alçaltılması ile meydana getirilen panolar içerisine zeminden kabartılmıştır. Başlangıç satırı, kenarları aşınmış bir dörtgen, son satır ise sivri kısmı aşağıya yönelen teğetli kemer şeklindeki bir niş içine alınmıştır.

Boyun ve fes yüzeyinde dekoratif unsurlara yer verilmemiştir. Ön cepheden bakışa göre fesin sol tarafına kabartma olarak püskül işlenmiştir.

Kitabe metninin Latin harfleri ile yazılışı şu şekildedir:

Hüve'l-Bâkî

¹⁶ Ş.9- Şahide ölçüleri: 171 x 26 x 13,5 cm.

Ve elhani zerzeç dursa abu aldım ah
Kimse mul etmesun bu dehir fanidir
Bizar atti Nihal
Hayıfler kim vahlılar buldu çare
Zannettim mülki faniden
Lutfedip on ayda
El-merhum el-mağfur Abdullah
İbn Eşref Efendi ruhu için
El-fatıha sene 1293

Karşılaştırma ve Değerlendirme

Yahya Paşa Camii haziresinde tespit ettiğimiz dokuz adet mezartaşının hepsi tarihlidir ve kronoloji itibariyle bu taşlar, H.995/M.1586-H.1293/M.1876 yılları ile sınırlı bir döneme aittir. Silindirik gövdeye sahip şahideler (Ş.1, Ş.2, Ş.3, Ş.4.), H.999/M.1590-1082/M.1671 yılları; plaka biçimindeki şahideler (Ş.5, Ş.6, Ş.7, Ş.8, Ş.9) ise H.1230/ M.1814 - H.1293/ M.1876 yılları ile sınırlıdır.

Şahidelerin tamamında mermer malzeme kullanılmıştır. Form bakımından dört tanesi silindirik (Ş.1-Ş.4), beş tanesi (Ş.5- Ş.9) plaka görünüşünde gövdeye sahiptir. Süslemeler, silindirik şahidelerin hepsinde oldukça sathi kabartma; diğerlerinde (Ş.5-Ş.8) alçak kabartma ve kısmen yüksek kabartmadır. Silindirik şahidelerinden dördünde (Ş.1-Ş.4) yukarıya doğru hafifçe genişleyerek yükselen gövdenin üstü sivri kubbe şeklinde biçimlendirilmiş ve bir adet şahidede (Ş.2) en tepeye ufak bir kabara da işlenmiştir.

Kitabe metni, silindirik şahidelerden üçünde (Ş.1-Ş.3) üst bölüme, bir tanesinde (Ş.4) ise, gövdeyi tamamen kaplayacak şekilde yerleştirilmiştir. Yazı, iki şahidede (Ş.1, Ş.2) tıraşlanarak uzunca bir şemse biçimi verilmiş yüzeye, birinde de(Ş.3), alt taraftaki baş aşağı olmak üzere iki kenarı sivri birer bileşik kemer gibi işlenmiş büyükçe pano görünüşündeki alana, kabartma satırlarla yazılmıştır. Silindirik gövdeli şahidelerden ikisi (Ş.3, Ş.4) sülüs, ikisi (Ş.1, Ş.2) celi-sülüs ile yazılmıştır. Bir taşta (Ş.3), kitabe satırları, birbirine paralel silmelerle ayrılan panolara, ikisinde (Ş.1, Ş.2) girift bir düzenle, birinde de (Ş.4) aralıklı harflerle ve gövdenin bütün yüzeyini kaplayacak şekilde yazılmıştır. Silindirik görünümlü şahide gövdelerinden hiç birinde yazıdan başka dekoratif unsura rastlanmamaktadır.

Yahya Paşa Camii haziresindeki plaka biçiminde gövdeye sahip şahidelerin (§.5-§.9) çoğunluğunda yukarıya doğru hafifçe genişleyen (§.5-§.8), bir tanesinde de (§.9) paralel kenarlarla uzanan bir görünüş söz konusudur. Bu tarz şahidelerden ikisi (§.6, §.8) form, süsleme özellikleri ve işleniş niteliği bakımından paralel özelliklere sahiptir. İki şahide de, yukarıya doğru hafifçe genişleyerek yükselen plaka biçimindeki gövde, üstten teğetli kemer benzeri birer tepelikle taçlanır. Gövdenin büyük bir bölümünü kaplayan kitabe metni, yatay doğrultuda uzanan bir profil çiftinin orta bölümde meydana getirdiği basık kemer şeklindeki bordürle üstten, içteki silindirik, dıştaki sathi bir düz silme çiftine bitişik testere dişi görünümlü frizle de üç yandan konturlanmıştır. Tepelik, taş kenarlarında düz yüzeyle ince bir profille sınırlanmış; eksene işlenen iri yaprak demetinin her iki tarafına simetrik yerleştirilmiş kıvrımlı bitkisel motiflerle, aşağı dönük “C” biçimi bir profilin birleştirilmesi ile oluşan bir kompozisyonla süslenmiştir. Her iki şahidede yazı, birbirine paralel silme kuşakları ile meydana getirilen pano şeklindeki yüzeylere satırlar halinde kabartılmıştır.

Plaka şeklindeki şahidelerden ikisinde (§.7, §.9), yukarıya doğru hafifçe genişleyerek yükselen (§.7) veya paralel kenarlarla (§.9) uzanan gövde, bir boyunla fes biçimindeki tepeliğe birleşir. Bu şahidelerden biri (§.9) daha sade bir görünüme sahiptir. Her iki yandan düz yüzeyle sathi silme bordürleri ile sınırlanan gövde yüzeyinde yazı, harflerin etrafındaki zeminin alçaltılması ile meydana getirilen panolar içerisine, soldan sağa meyilli satırlarla kabartılmıştır. Fes biçiminde tepelikle taçlanan diğer şahidede (§.7), daha dekoratif bir görünüş vardır. Üç yandan, içteki yarım silindirik, dıştaki sathi görünümlü düz bir profil çiftine bitişik uzanan testere dişi şeklindeki bir frizle sınırlı kitabe metni, üstteki yatay doğrultulu profil çiftinin orta kısımda meydana getirdiği basık kemer bombesi ile kuşatılmıştır. Talik yazılı kitabe metni, etrafındaki zeminin tıraşlanması ile meydana getirilen ve yatay bordürlerle birbirinden ayrılmış panolardan ibaret bölümlere kabartma girift harflerle işlenmiştir.

Bir şahide (§.5) aynı haziredeki diğerlerinden daha farklı bir görünüme sahiptir. Yukarıya doğru hafifçe genişleyerek yükselen plaka biçimindeki gövde, iri bir rozetle taçlanmıştır. Kitabenin etrafını kuşatan içteki düz, dıştaki “S” şeklinde kıvrımlı yapraklarla bezeli iki bordür, yazı alanını yarım daire kavisle, bir kemer gibi üstten kuşatır. Talik yazılı kitabe, soldan sağa meyilli bordürler arasına kabartılan onüç satırla düzenlenmiştir. Şahideyi taçlandıran onaltı kollu iri

rozetin merkezine de çarkı felek görünüşünde bir göbek yerleştirilmiştir.

Üsküp Yahya Paşa Camii haziresinde mevcut şahideler, malzeme, işleniş niteliği, form ve dekoratif unsurlar bakımından Anadolu ve Balkanlar'daki pek çok mezar taşı ile ortak özellikler göstermektedir.

Buradaki şahidelerden ikisinde (§.7, §.9), gövde yüzeyi üstten fes¹⁷ görünüşünde tepelikle taçlanmıştır. Gövde yüzeyinin büyük bir bölümünü kaplayan kitabe metni, birbirine paralel (§.7) veya soldan sağa meyilli (§.9) silmelerle ayrılan pano şeklindeki yüzeylere kabarık harflerle yazılmıştır. Bunlarla benzerlikler taşıyan şahidelere Eyüp Camii ve çevresinde¹⁸, Eyüp Sultan Mehmet Vusuli Efendi Türbesi haziresinde¹⁹, Eyüp Sultan Türbesi haziresinde²⁰, İzmir Hacı Mahmud Cami haziresinde²¹, İzmir-Yağhaneler Semtindeki Şemsi Baba Tekkesi'nin yanındaki hazirede²², Bünyamin Ayaş-i Hazretleri Cami haziresinde²³ ve Üsküp İsa Bey Camii haziresinde²⁴ rastlanmaktadır. Ortak özellikleri bakımından karşılaştırılması mümkün bu mezar taşlarının bir kısmında gövde yüzeyinin taş kenarlarındaki "S" çizen profillerle²⁵, bazılarında "C-S" kıvrımlı barok karakterli yapraklarla sınırlanması²⁶ ise dikkat çekici başlıca farklılıklardır.

Yahya Paşa Camii haziresinde yer alan dört adet şahide (§.1-§.4), silindirik gövdenin tepesi sivri kubbe gibidir ve kitabe metni, gövde yüzeylerinin büyük bir bölümünü kaplayacak şekilde ve kabartma harflerle yazılmıştır. Aynı tarz mezar taşlarını Eyüp

¹⁷ Değişik fes örnekleri için kaynakçada tam kimlikleri verilen eserlere bkz.: Gül (1998: 321, Resim 3). Fes kronolojisi ve tipolojisi için bkz.: Çal (2000: 211-213).

¹⁸ Benzer şahideler için bkz.: Çoruhlu ve Çoruhlu (2000: 79, Resim 5). Ayrıca Güvelizade Adem Bey'in fes biçimi tepeliğe sahip başucu şahidesi için bkz.: Çoruhlu (t.y.: 56, sol üst köşedeki resim). Ayrıca bkz.: Derman (1975: 41, Resim: 8; 46, Resim: 15); Subaşı (t.y.: Foto 22, 28, 29, 40).

¹⁹ Benzer tarzda şahide için bkz.: Biçici (2000: 499, Foto 22).

²⁰ Karşılaştırma için bkz.: Güven (2002: 238, Foto 13; 239, Foto 19).

²¹ Benzer şahideler için bkz.: Ülker (1998: Foto 5, 15, 23, 24).

²² Karşılaştırma için bkz.: Ülker (1987: 31, Resim 12).

²³ Benzer tarzda şahide için bkz.: Tunçel (2005a: 298, Resim 6).

²⁴ Tunçel (2005d: 113, Resim 8; 114, Resim 9).

²⁵ Taş kenarlarındaki "S" şeklinde profillerle gövde yüzeyinin sınırlandığı şahideler için bkz.: Barışta (t.y.: Foto 6, 22); Gülersoy (1975: 5, ortadaki foto).

²⁶ Gövde yüzeyinin barok karakterli yapraklarla kuşatıldığı şahideler için bkz.: Barışta (t.y.: 174, Foto 1); Keskin (2000: 367, Foto 1,2); Çoruhlu-Çoruhlu (2000: 87, Resim 25); Subaşı (t.y.: 194, Foto 30).

Sultan'da²⁷, Eyüp Sultan Mehmet Vusuli Efendi Türbesi haziresinde²⁸, Eyüp Sultan Hazreti Halid Türbesi haziresinde²⁹ ve Fatih Camii haziresinde³⁰, Üsküp İsa Bey Camii haziresi³¹ ile Üsküp Mustafa Paşa Camii haziresi³², Üsküp Alaca Camii haziresinde³³ görmekteyiz. Silindirik gövde formu ile aynı tarzda işlenmiş bazı şahideler, burada sunduklarımızdan farklı olarak daha plastik bir ifadeyle işlenmiş; "C-S" kıvrımlı dal ve yapraklar kitabelerini çepeçevre³⁴ kuşatmış veya sadece üst³⁵ kısmına işlenmiştir.

Yahya Paşa Camii haziresindeki şahidelerden bir tanesinde (Ş.5), plaka görünüşündeki gövde, her iki yandan "S" şeklinde kıvrımlı birer yaprakla sınırlanan çok kollu iri bir rozetle taçlanmıştır. Bu taşın benzerleri İstanbul Eyüp Sultan'daki Hazreti Halid Türbesi haziresi³⁶, İstanbul Eyüp Sultan Mehmet Vusuli Efendi Türbesi haziresi³⁷, Üsküp İsa Bey Camii haziresi³⁸, Üsküp Mustafa Paşa Camii haziresi³⁹ ve Üsküp Sultan Murad Camii haziresi⁴⁰, Üsküp Alaca Camii haziresinde⁴¹ görülmektedir.

²⁷ Silindirik gövdeli benzer şahidelerle karşılaştırma için bkz.: Gülşen (t.y.: 208, Şakir Ağa kabri; 210, Bestekâr Zekâi Dede kabri); Açıkgözoğlu (t.y.: Foto 1, 3, 5, 9); Subaşı (t.y.: Foto 20, 37, 43); Açıkgözoğlu (1998: Resim 1, 7); Çetintaş (2000: 375, Foto 4); Berk (2000: Resim 1, 2); Pala (2002: 187, Foto 1); Eralp (2002: 193, Resim 1, 2); Özsaymer (2003: Resim 5, 11, 14, 15).

²⁸ Aynı tarz mezartaşları için bkz.: Biçici (2000: 501, Resim 28).

²⁹ Aynı tarz mezartaşları için bkz.: Çetintaş (2000: Foto 3).

³⁰ Aynı tarz mezartaşları için bkz.: Derman (1975: 39, Resim 5).

³¹ Aynı tarz mezartaşları için bkz.: Tunçel (2005c: 84, Resim 22).

³² Aynı tarz mezartaşları için bkz.: Tunçel (2005b: 281, Resim 6).

³³ Aynı tarz mezartaşları için bkz.: Tunçel (2005e: 233, Resim 2).

³⁴ Silindirik gövde üzerindeki kitabe metninin kıvrımlı dal ve yapraklarla çepeçevre kuşatıldığı şahideler için bkz.: Subaşı (t.y.: 189, Resim 12).

³⁵ Silindirik gövdeli şahidelerdeki kitabe metninin üstten, kıvrımlı dal ve yapraklarla süslendiği şahideler için bkz.: Açıkgözoğlu (1998: 327, Resim 9).

³⁶ Karşılaştırmak için bkz.: Çetintaş (2000: 375, Foto 3, ortadaki şahide).

³⁷ Karşılaştırmak için bkz.: Biçici (2000: 496, Resim 15, 16; 501, Resim 27, önden ikinci şahide).

³⁸ Benzer şahideler için bkz.: Tunçel (2005c: 81, Resim 10); Tunçel (2005d: 113, Resim: 5,6).

³⁹ Benzer şahideler için bkz.: Tunçel (2005b: Resim: 7, 8, 9).

⁴⁰ Benzer şahideler için bkz.: Tunçel (2004: 33, Resim 4; 34, Resim 5, 6; 36, Resim 12).

⁴¹ Benzer şahideler için bkz.: Tunçel (2005e: 235, Resim: 14, 15, 16).

Üsküp Yahya Paşa Camii Haziresi'ndeki mezartaşlarından birinde (Ş.6), yukarıya doğru genişleyerek yükselen plaka görünüşündeki gövde, üstten teğetli kemer biçimindeki tepelik ile birleşir. Bu şahidenin çok benzerine Üsküp İsa Bey Camii Haziresi'nde⁴² rastlamaktayız.

Üsküp Yahya Paşa Camii haziresinde yer alan mevcut mezartaşları, kitabe kayıtlarından anlaşıldığına göre 16. Yüzyıldan, 19.Yüzyıla kadar geniş bir zaman dilimine ait buldukları halde, miktar itibariyle az sayıdadır. Bu durumda daha fazla olmaları gerektiğini düşündüğümüz bu haziredeki mezartaşlarından büyük bir kısmının değişik sebeplerden dolayı günümüze kadar gelemediğini tahmin etmekteyiz. Mevcut mezartaşlarının özellikleri ise, Osmanlı coğrafyasının diğer merkezlerindeki taşlar ile ortaklaşa çok çeşitli benzerlikler taşımakta ve mahalli karakter diyebileceğimiz herhangi bir üslup farkı dahi yansıtmadığı sonucuna ulaşmamızı sağlamaktadır.

⁴² Benzer şahideler için bkz.: Tunçel (2005c: 80, Resim: 7); Tunçel (2005e: 233, Resim: 4).

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZOĞLU, A. S. (t.y.). “Eyüp Sultan’da Ketebeli Mezar Taşları”. *I. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*. içinde (202-205). İstanbul.
- AÇIKGÖZOĞLU, A. S. (1998). “İmzasız Bir Sami Efendi Mezar Taşı”. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (8-10 Mayıs 1998)*. içinde (324-327). İstanbul.
- AYVERDİ, E. H. (1981). *Avrupa’da Osmanlı Mimârî Eserleri. Yugoslavya*, III. Cilt, 3. Kitap. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- BARIŞTA, Ö. (t.y.). “Eyüp Sultan’dan Bazı Çocuk Mezartaşları”. *I. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*. içinde (172-180). İstanbul.
- BAŞKAN, S. (1996). *Karamanoğulları Dönemi Konya Mezartaşları*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BERK, S. (2000). “Eyüp Sultan Sınırları İçerisinde Hattat Mustafa Rakım’a Ait Mezartaşı Kitabeleri”. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (28-30 Mayıs 1999)*. içinde (242-249). İstanbul.
- BİÇİCİ, K. (2000). “Eyüp Sultan Mehmet Vusuli Efendi Türbesi Haziresi”. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (28-30 Mayıs 1999)*. içinde (490-501). İstanbul.
- BOGOEVİĆ-KUMBARACİ, L. (1998). *Osmanliski Spomenici vo Skopje*. Skopje:(y.y)
- BOYRAZ, Ş. (2003). *Mezartaşı Sözleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇAL, H. (2000). “İstanbul Eyüp’teki Erkek Mezar Taşlarındaki Başlıklar”. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (28-30 Mayıs 1999)*. içinde (205-225). İstanbul.
- ÇETİNTAŞ, V. (2000). “İstanbul Eyüp Sultan Hazreti Halid Türbesi Haziresi’nde Yer Alan Mezar Taşları Konulu Tezlerin Değerlendirilmesi”. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (28-30 Mayıs 1999)*. içinde (372-379). İstanbul.
- ÇORUHLU, T.,Y.Çoruhlu. (2000). “İstanbul’da Bulunan Gemici/Denizci Mezartaşlarına Dair Bir Değerlendirme”. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (5-7 Mayıs 2000)*. içinde (76-89). İstanbul.
- ÇORUHLU, T. (t.y.). “Eyüp Sultan ve Çevresindeki Hazirelerde Bulunan Hançerli Lahitler ve Taş Sandukalar”. *I. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*. içinde (43-59). İstanbul.
- DERMAN, U. (1975). “Mezar Kitabelerinde Yazı Sanatımız”. *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni*. 49(328): 36-47.

- “Éléménts Pour Une Bibliographie Internationale Sur Les Cimetiéres Et Les Traditions Funéraires Dans Le Monde Turc Et Islamique / Türk ve İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri Hakkında Uluslararası Bir Kaynakça Denemesi”. (1996). *Cimetiéres Et Traditions Funéraires Dans Le Monde Islamique / İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri II.* içinde (211-255). Ankara.
- ERALP, N. (2002). “Dukakinzade Ahmet Paşa Haziresi ve Dukakinzadeler”. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (11-13 Mayıs 2001)*. içinde (192-195). İstanbul.
- GÜL, S. (1998). “Feshane Fabrikası ve Halıları”. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (8-10 Mayıs 1998)*. içinde (320-323). İstanbul.
- GÜLERSOY, Ç. (1975). “İstanbul Tarihinin Mezar Taşları”. *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*. 49(328): 2-6.
- GÜLŞEN, S. (t.y.). “Eyüp’te Gömülü Sanatçı Mezarları”. *I. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*. içinde (206-213). İstanbul.
- GÜVEN, E. (2002). “Eyüp Sultan Türbesi Haziresi’nin Önemine Dair Bir İnceleme”. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (11-13 Mayıs 2001)*. içinde (234-239). İstanbul.
- HASEKİ, M. (1976). *Plastik Açısından Türk Mezar Taşları*. İstanbul: İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi.
- İBRAHİMGİL, M. (2001). “Üsküp’te Tabhaneli-Zaviyeli Camiler”. *Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı, Sanat Yazıları*. içinde (322-324). Kayseri.
- KARAÇAĞ, D. (1994). *Bursa’daki 14-15. Yüzyıl Mezartaşları*. Ankara.
- KARAMAĞARALI, B. (1972). *Ahlat Mezartaşları*. Ankara: Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü.
- KESKİN, C. (2000). “Eyüp Sultan’da Bulunan Osmanlı Dönemi Armalı ve Nişanlı Mezar Taşları”. *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (28-30 Mayıs 1999)*. içinde (366-371). İstanbul.
- LAQUEUR, Hans-Peter. (1997). *Hüve’l Baki, İstanbul’da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*. (Çev. S. Dilidüzgün). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- NİKOLOVSKİ, A., D. Cornakov and K. Balabanov. (1971). *The Cultural Monuments of the Socialist Republic of Macedonia*. Skopje: Misl Publishing House.
- ÖDEKAN, A. (1974). *Türkiye’de 50 yılda yayınlanmış Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Mimarlık Tarihi ile İlgili Yayınlar Bibliyografyası (1923/73)*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.

- ÖZSAYINER, Z. C. (2003). "Eyüp Hazirelerinde İki Kadın Hattat, Habibe Hatun ve Habibe Hanım". *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VII. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (9-11 Mayıs 2003)*. içinde (178-181). İstanbul.
- PALA, İ. (2002). "Eyüp Sultan'da Ebussuud Haziresi". *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (11-13 Mayıs 2001)*. içinde (186-191). İstanbul.
- SUBAŞI, H. (t.y.). "Eyüp Sultan ve Civarındaki Mezartaşı Kitabelerinin Hat San'atı ve Tarihi Açısından Önemi". *I. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler* içinde (181-196). İstanbul.
- TUNCER, O. C. (1986). *Anadolu Kümbetleri I, Selçuklu Dönemi*. Ankara.
- TUNÇEL, G. (1989). *Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezar Taşları*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- TUNÇEL, G. (1996). "Türklerde Mezar Geleneğine Kısa Bir Bakış". *Bilge*. 8: 16-18.
- TUNÇEL, G. (2004). "Üsküp Sultan Murat Camii Haziresi'ndeki Mezartaşları". *Bilge*. 43: 20-38.
- TUNÇEL, G. (2005a). "Ayaş Mezar Taşları". *Sanat Tarihi Dergisi, Yrd. Doç. Dr Lale Bulut'a Armağan*. 14(1): 277-307.
- TUNÇEL, G. (2005b). "Üsküp Mustafa Paşa Camii Haziresi'ndeki Mezartaşları". *Dini Araştırmalar*. 7 (21): 277-287.
- TUNÇEL, G. (2005c). "Üsküp İsa Bey Camii Haziresi'ndeki Şahideler". *Erdem*. 15(43): 59-85.
- TUNÇEL, G. (2005d). "Üsküp İsa Bey Camii Haziresi'ndeki Lahit Şeklinde Mezarlar". *Milli Folklor*. 9(66): 105-115.
- TUNÇEL, G. (2005e). "Üsküp Alaca Camii Haziresi'ndeki Şahideler". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 22 (1): 215-236.
- TÜRKMENOĞLU, H. (1989). *Mezar-Mezarlık ve Mezartaşları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi.
- ÜLKER, N. (1987). "İzmir Yağhanelerdeki Mezar Kitabeleri, XIX.-XX. Yüzyıl". *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, (26-30 Mayıs 1986)*. içinde (1-37). Ankara.
- ÜLKER, N. (1998). "İzmir-Hacı Mahmud Camii Haziresi Mezar Kitabeleri, XVIII ve XIX. Yüzyıl". *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*. içinde (11-42). Ankara.

Fotoğraf: 1- Üsküp, Yahya Paşa Camii Haziresi Genel Görünüşü.

Fotoğraf: 2,3- Üsküp, Yahya Paşa Camii Haziresi (Ş.1).

Fotoğraf: 4,5- Üsküp, Yahya Paşa Camii Haziresi (Ş.2).

Fotoğraf: 6,7- Üsküp, Yahya Paşa Camii Haziresi (Ş.3).

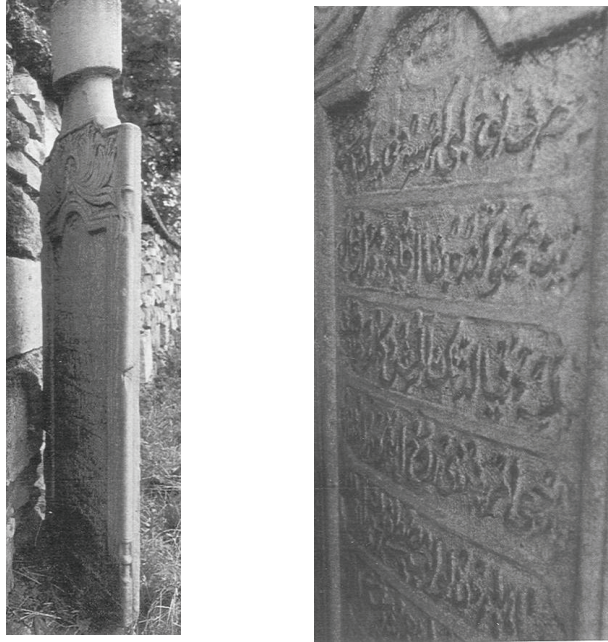
Fotoğraf: 8,9- Üsküp, Yahya Paşa Camii Haziresi (Ş.4).

Fotoğraf: 10,11- Üsküp, Yahya Paşa Camii Haziresi (Ş.5).

Fotoğraf: 12,13- Üsküp, Yahya Paşa Camii Haziresi (Ş.6).

Fotoğraf: 14,15- Üsküp, Yahya Paşa Camii Haziresi (Ş.7).

Fotoğraf: 16,17- Üsküp, Yahya Paşa Camii Haziresi (Ş.8).

Fotoğraf: 18,19- Üsküp, Yahya Paşa Camii Haziresi (Ş.9).